

Áttekintésül a következő kérdéseket vethetjük fel: ki, mikor, hogyan s milyen tárgyakkal végzi a cselekményt. 1. Általában véve asszony (háziasszony, öregasszony, leány) s csak igen ritkán férfi; 2. Eltekintve az alkalmi esetektől (tűz, betegség stb.) Karácsony, Szilveszter, Püünkösöd első napja, Szt. György, Szt. Iván, Szt. András nap, újhold vasárnap s mindig este, illetve napfelkelte előtt. 3. Legáltalánosabb a cselekmény helyének (pl. ház, szántó föld stb.) körülfutása bal hón alatt vitt kenyérrel, — temetőből hozott kereszttel, — szomszédba merített korsóval s azal a bottal, amellyel Szt. Györgykor kígyót ütöttek agyon; előzményei: a ház oromzatára tűzött kenyér; futás végén az ablakon való betekintés. Egyéb ez alkalommal végzett cselekmények: fejs, fonás, vetés, harmat-szedés, söprés, mosdás, alvás, tükörbe nézés, asztal megterítése s ott várakozás, szétvetett lábak közt kemencébe nézés.

Ha megfigyeljük a babonákat, sajnos, sok törekedés, hiányos s az igen fontos körülményekre ki nem terjeszkedő feljegyzést találunk. Pl. a cselekményt végző személy (ha asszony, kicsoda: háziasszony, rokon, idegen), az időpont (nemcsak hogy az év mely napján, de a nap milyen részében), a használt tárgy (pl. milyen fából való bot), stb. E rövid összefoglalás épen arra akar rámutatni, hogy milyen sok szempontot kell figyelembe venni, ha azt akarjuk, hogy a feljegyzés használható legyen s szolgáljon útmutatásul azok számára, akik e sorozatot gyűjtésükkel kiegészíteni, bővíteni akarnák, aminek csak az ethnographia érezné igazán a hasznát.

Szendrey Akos.

A csantavéri nyelvjárás.

(Hatodik közlemény.)

Névragozás.

68. Nagy szerepe van a lativusi *-á, -é* ragnak. Gyakoriak az ilyen formák: *amárébb, árébb, elébb, emérébb, érébb, férébb, hamarább, hamarébb, hátrébb, idébb, közelébb, messzibb, odább, odébb, sokább* (vö. 26. §). Gyakran használjuk locativusi jelentésben: *oda van szántani, odabé, odaki van*. Mivel lativusi jelentése elhomályosodott, megtölték még egy lativusi raggal: *médáig* (= meddig), *idáig, ekkoráig, odáig, akkorára* (= akkorra), *mikorára, nyárára, télire, elébem, elébed, elébe*.

69. A raghalmozás egyéb ragoáknál is gyakori. Különösen a locativusi *-n* (*hun, ahun, éhun, éhén, hazunnan, innen, onnan, onnén, mihán, mihelyt*) és a locativusi *t* (~ *d*) (*innét, innét, csapóst, tótágast, hazunnat, hosszant, mégést, mihást, mihelyt, onnat, hunnat, hunnét*) egyesülnek egymással s ilyenkor a *t* néha *d*-vé gyöngül: *eleventen, bēnt, kint, odabēnt, odakint, hosszant, mégint, mihánt, innend, onnand, ottand, ittend, amottand, emittend, mostand, osztand*.

A *-kó, -vá, -vé, -ba, -be, -ú, -ű, -é* (= -ért), *-bú, -bű, -hó, -hő, -stú, -stű, -rú, -rű, -ná, -né, -tú, -tű*, a translativusi *-é* ragot és a birtokos személyragokat l. a 2., 5., 8., 10., 22., 23., 26., 32., 39., 41. §-ban.

70. Érdekesebb ragozott alakok: *akkoriba ~ akkorába ~ akkorjába, hajadonföve, ingyé* (= ingyért), *mēntű* (-jobb), *mēttű* (kezdve), *nékük, nekijük, mink, tik, tiktéket*.

Mondattani sajátosságok.

71. Az *a!* és *é!* eredeti mutatónévmási funkciójukat elvesztették s indulatszó értelmet vettek fel: *ahun van a! nédd é! Itt van öt krajcár, eriggy a bótba é!*

A *té* névmás indulatos kifejezésekben *te* alakot és indulatszói jelentést vesz fel: *nem ára, te! te égedelém, te!*

72. A szenvedő ige csak imádságban és a *Dicsírtessik*-féle köszöntésben ismeretes, helyette cselekvő, visszaható, vagy participiumos szerkezetet használnak: *mégverőcc, eladódik, kisöprődött, kitúródik, évegyelődik, még lett mondva, ki lett dobóva, stb.*

73. Az öregek nyelvében alanyi ragot vesz fel az 'inquam' jelentésű közbeszűrt mondok: *Má — mondok — té is jó adod.*

74. A jövő időt nem segédigével, hanem a puszta jelenidővel, esetleg a *majd* szócskával fejezik ki. Ugyancsak a *majd* szócskával fejezik ki a végzett jövőt is: *maj ha megebédöttem, én is kimék.*

75. A felszólítás és parancs kifejezésére a ható ige is szolgálhat: *űhess, nyukhass, ahass, marathass, stb.*, de a *majd* v. *hagy* szócskával körülírt jelentő mód is kifejezheti: *majd émész ünnet, maj kitakarócc! hannézem má én is! haggyüvök má én is ide!*

76. A névszórágok funkciója több esetben eltér a köznyelvtől:

-*ba, -be:* *fcglalóba atta, két forintba számította, mibe gyün, belegyün tíz forintba is.*

-*ból, -ből:* *felibü dógozik, látatlanbü vette még.*

-*höz:* *férhő van.*

-*n:* *bukik valamin.*

-*nek:* *minek (= miért), ha nekéd vónék (= ha a te helyedben volnék).*

-*ól, -öl:* *innenhazú, onnénhazú, hírü sē ojan.*

-*ra, -re:* *beteg a gyomrára, a fogára panaszkozik, narra van vele, mire mén (= mit jelent), tisztára éfogyott.*

-*ról, -ről:* *szerű van, mirü jó, fokfájásrü jó, köhögésrü való cukor, mégváglak, hogy arrü kúdusz.*

-*tól, -től:* *nagyobb vagyck tüle, attü szébb is van, méntü nagyobb.*

-*val:* *avvá vótam (= azon a véleményen voltam, azt hittem).*

A módhatározók néha nem kapnak ragot: *biztos égyün, borzasztó nagy, rémisztó melegem van, hirtelen émént, mesztelen szaladgál, fötelen szette ki a tojást, stb.*

77. A főnévi igenevet nem személyragozzák: *é kő, hogy mēnnyek; hozzá kő, hogy fogjunk; muszaj, hogy nagyon étette, mer nem tandlom sēhun.* Eredeti látivusi jelentését sok esetben megtartotta: *kapáni van; a városba van tanüni.*

78. A vonatkozó névmások közül az *amely* ismeretlen, helyette kizárólag az *amējjik* ~ *amēllik* használatos. Az *aki* tárgyra is vonatkozhatik (*kinek hínak?*)

79. A mondatfűzés nem sokban különbözik a köznyelvtől. Gyakran használják paraktikus mondatokat. Az és kötőszó nem ismeretes, helyette az *oszt* (= aztán), *osztakkó, még* szócskákat alkalmazzák.

Gyakoriak a hiányos mondat szerkezetek, pl. *Oda sē neki!* (= rá se hederít, föl se veszi). *Ügy lészitta, hogy! Ügy elesett, hogy! Ha gyütt, sē maratt soká. Ha láttam, sē láttam. Hogy nem gyütté, tēnnap?* (= hogy

van az, hogy nem jöttél). Sajátságos jelentésváltozáson mentek keresztül a *nē féjj* és *mégájj* kifejezések, melyeket szemrehányó vagy fenyegető értelemben használnak: *Nē féjj, nem is kapsz cukort; mégájj, csak gyűj-jön haza apád* (majd ad az neked)!

Rövidülés útján jöttek létre az *amit aszt, valamit aszt, hummi, hummi egymás, amikó akkó, améddig addig*-féle kifejezések: *Valamit aszt csak kő neki ami. Ék kis ruhát mit küttem neki. Amikó akkó csak szakajhat magának időt. Éggy idcig elég lëssz, améddig addig.*

A *lë van, még van, kisz* szavak mondat végén gyakran előfordulnak 'vége, Schluss' jelentéssel: *Mégmondom neki, hogy nē járjon többet hozzánk, oszt lë van. Esztám beszéhet, rá sē adok, oszt mégvan. Ha má így van, bele kő nyugonni, oszt kisz.*

80. Tagadó mondatokban gyakran külön tagadják az alanyt is, meg az állítmányt is: *Ű sē nem-tuggya. Tē sē nē bánd. Én sē nem tudom.* Tagadószók: *nágyon, déhogy, hát!* Igenlőszók: *há! nohogy! máhogy!* Pl. De cudar idő van! *Nohogy!* De rosszak ezek a gyerekek! *Máhogy!*

81. A szórend, mint népnyelvben egyebütt is, sokkal szabadabb, mint a köznyelvben.

Az *is* szócska felkiáltó mondatban gyakran az állítmány elé kerül: *Még is vellek! Fő is pofozlak! De is szép a zëggyetértés! De is jó neki!* Hallhatók az efféle kifejezések is: *Hajja kē-é! Emënt kē-é? Nem-é tē vótá? Nem-é ev vót az?*

Összetett mondatokban sok az inverzió, amennyiben az a képzet tolódik hamarabb a tudat előterébe, amelyik legfontosabb s ennek következtében mondatkeveredés támad: *Tënnap akit hoztá, szép szagú vót. Jó kő, hogy sikerüjjon. A Pistának amit a szëme meglát, a keze nem haggya ott.* Erre már a köznyelvben is találunk példákat.

Kömüves Géza.

NÉPFOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK, NÉPJELLEM.

A szegény ember malaca. II.

Otthon, közel a kúthoz és pörnyegödörhöz, elteritenek három-négy kéve kukoricaszárát, vagy rőzsét; ma már ezeket ol- vagy szinajtó helyettesíti. Az olajtó mellett egyik dézsában meleg, másikban hideg víz van. A disznót ismét létrán veszik le a kocsiról és az ajtóra gurítják rá oldalvást. A kocsist a gazda, ha idegen, kifizeti, ha atyafi vagy jóbarát, megköszöni a szívesességét, mindkét esetben pálinkával is megkínálja. A böllér ezalatt kihozza a párkányról az éles kést, leönti meleg vízzel a disznót, aztán rálép az ajtóra úgy, hogy a disznó lába között van és az éles késsel, két kézre fogván azt, kaparja a bőrét *pirosra, fehérre*, már ahogy megsült, az asszonyok egyike pedig vagy nagyocská gyerek, öntögeti a vizet arra a helyre, ahol a böllér kaparja. A kásalével a piszkát, a nagyját tisztítják, aztán tisztavízzel öntözik. Ha két böllér jut egy disznóhoz, egyik a fejét, fülét, száját tisztítja, míg a másik a hátát és oldalát kaparja.